

Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища майбутнього

*Відоменко Оксана Іванівна¹, Гарник Олена Анатоліївна²,
Слободян Наталія Ярославівна³, Жужукіна Наталія Іванівна⁴*

Опубліковано	Секція	УДК
16.01.2023	Економіка	338:330.34

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7580052>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Сучасний світ змінюється стрімкими темпами, тому кожній країні, зокрема й Україні, необхідно мати власну стратегію соціально-економічного розвитку, яка б відповідала на глобальні виклики, та сприяла розвитку національної економіки й добробуту населення. Особливості економічних інституцій країни, і зокрема їх демократичний характер мають значний вплив на процеси соціально-економічного розвитку. Бажаючи дійсних позитивних змін суспільства, а не формальних планів розвитку, необхідно вивчати першопричини та наслідки глобальних викликів сучасного світу, та враховувати їх при формуванні стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави та окремих її регіонів на майбутнє. У результаті дослідження було зроблено наступні висновки: визначено вплив демократизації на розвиток економіки, та розглянуто найголовніші ризи найближчого десятиліття. Також було проаналізовано сучасний стан та запропоновано шляхи стратегічного розвитку наступних сфер: відтворювальна енергетика, соціальна диференціація, інвестиції з боку інших країн, інноваційна економіка, та наука й медицина. Це дослідження привносить у науку систематизований погляд на стратегічні шляхи розвитку України у майбутньому.

Ключові слова: стратегія, стратегічні пріоритети майбутнього, соціально-економічний розвиток, інституції, інституційні перетворення, глобальне середовище, демократизація; регіональний розвиток, глобальні виклики; відтворювальна енергетика; інноваційна економіка; smart економіка; соціальна економіка; освіта майбутнього; національна економіка.

¹ кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і права, Навчально-науковий інститут економіки і управління Національного університету харчових технологій, Україна, м. Київ, вул. Володимирська, 68; <http://orcid.org/0000-0001-7646-9882>.

² кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та соціально-поведінкових наук, Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 20300, Черкаська область, м. Умань, вул. Садова, 2; <http://orcid.org/0000-0003-1079-2569>

³ кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і права, Навчально-науковий інститут економіки і управління Національного університету харчових технологій, Україна, м. Київ, вул. Володимирська, 68; <http://orcid.org/0000-0002-7788-6060>

⁴ кандидат економічних наук, доцент, кафедри економіки і права, Навчально-науковий інститут економіки і управління Національного університету харчових технологій, Україна, м. Київ, вул. Володимирська, 68; <http://orcid.org/0000-0001-9125-5129>.

Strategic priorities of socio-economic development in the conditions of institutional transformations of the global environment of the future

Annotation. The modern world is changing at a rapid pace, so every country, in particular Ukraine, needs to have its own socio-economic development strategy in order to respond to all global challenges and promote the development of public welfare in its own country. . In the course of conducting this research, a number of the following methods of theoretical knowledge were used, in particular, they are analysis, synthesis, comparison, specification and generalization. As a result of the study, the following conclusions were drawn: the impact of democratization on the development of the economy was determined, and the most important features of the coming decade were considered. The current state was also analyzed and ways of strategic development of the following areas were proposed: renewable energy, in particular, the issue of eliminating the imbalance between different types of sources was considered; social differentiation, during which attention was focused on the influence of the oligarchy and the importance of its elimination; investments from other countries, in particular, due to the use of Ireland's experience; innovative economy, in which it is necessary to promote the development of production of modern technologies, and science and medicine, in the context of which it is necessary to understand which skills will be most relevant in the future, as well as to promote the transformation of universities into powerful research centers. In addition, it is important to understand that long-term rather than short-term planning should be preferred. This study brings to science a systematic view of the strategic ways of development of Ukraine in the future.

Keywords. strategy, strategic priorities of the future, socio-economic development, institutions, institutional transformations, global environment, democratization; regional development, global challenges; regenerative energy; innovative economy; smart economy, social economy, education of the future; national economy.

Вступ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Провідним явищем сучасного світу є глобалізація, одна із цілей якої полягає в об'єднанні усіх країн заради розвитку та збереження нашої планети. Таким чином, інституційні перетворення у майбутньому будуть залежати не лише від економічного розвитку, а й від багатьох інших факторів, зокрема, екологічної та соціальної безпеки. З іншого боку, Україна на даному етапі є країною з економікою, яка розвивається, і за багатьма показниками ще далеко не відповідає рівню соціально-економічного розвитку країн з ринковою економікою. З огляду на це, важливо досліджувати та розробляти стратегічні плани розвитку суспільних сфер України, враховуючи глобальні тенденції та виклики, а також особливості середовища української держави.

Дослідження цієї проблематики займався ряд вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, Д. Аджемоглу [1] у своїй праці вивчав питання розвитку економіки залежно від типу інституцій. Важливим джерелом у ході проведення цього дослідження стали результати Всесвітнього економічного форуму [2] у Давосі 2022-го року, в яких було викладено основні виклики майбутнього, пріоритетні для вирішення. І. Кучерява [3] у своєму дослідженні вивчала особливості української відтворювальної енергетики, та змогла звернути увагу на важливий нюанс, який полягає у дисбалансі певних видів джерел. У дослідженні О. Булкот [4] була розглянута така важлива проблема, як розвиток інноваційної або смарт економіки в Україні, у ході якого було розглянуто значну кількість важливих аспектів. Іншим автором, який вивчав дану тематику є Й. Гринчишин [6], який досліджував тему торгівлі в інтернеті.

Необхідно також наголосити, що у даній статті поняття «інститут» розглядається виключно у його первинному значенні, а саме як «сукупність норм, в т.ч. й правових, у будь-якій галузі суспільних відносин».

Зважаючи на стрімкі світові глобальні зміни та виклики, що постали перед Україною у 2022 році, існує необхідність дослідити та визначити стратегічні пріоритети майбутніх національних інституційних перетворень, які в подальшому мають бути покладені в основу розробки дієвої стратегії соціально-економічного розвитку. Поставлена мета дослідження спонукала до розгляду сучасного стану окремих сфер розвитку національної економіки й суспільства в цілому, що дозволило сформулювати бачення можливих шляхів їх розвитку із врахуванням світових тенденцій та кращого міжнародного досвіду,

Результати

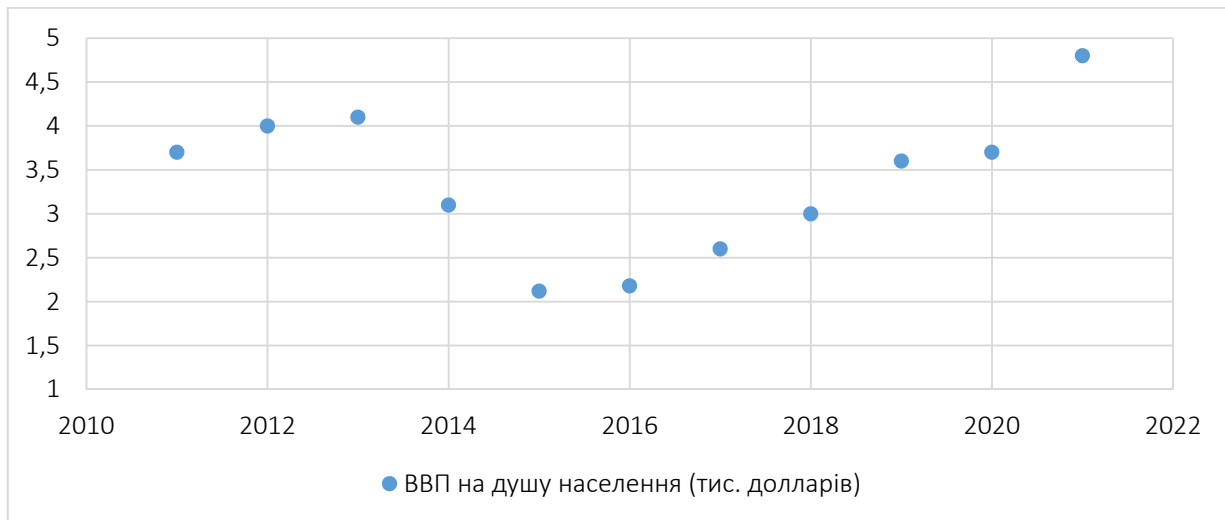
Зважаючи на галопуючий розвиток науково-технічного прогресу, екологічні та безпекові виклики, що постали перед світовою спільнотою, можна з впевненістю заявити про необхідність значних інституційних змін (перетворень), під якими розуміють зміни в системі соціально-економічних відносин шляхом створення економічних, правових та соціальних інститутів, які б відповідали вимогам майбутнього.

Сама категорія «інститут» запозичена в економічну науку з соціології, яка розглядає дане поняття як сукупність ролей та статусів, призначених для задоволення певної суспільної потреби. У контексті даного дослідження, «інститути» будемо розглядати з позиції теорії нового інституціоналізму, а саме як "правила гри у суспільстві", покликані зменшити невизначеність, негативні наслідки обмеженої раціональності та опортуністичної поведінки; або ж як зазначав Нобелівський лауреат Д.С. Норт, "інститути — це створені людьми обмежувальні рамки, які впорядковують взаємовідносини між людьми, задають структуру утворювальних мотивів людської взаємодії, ... зменшують невизначеність, впорядковуючи повсякденне життя" [6].

Науковці по різному класифікують інституції. Проте, на нашу думку, важливим є поділ, який зробив Д. Аджемонголу у своїй праці «Чому нації занепадають» [1], де він зазначив, що економічні інституції представлені двома типами та дав їм власні назви: інклюзивні та екстрактивні. Перші - передбачають якомога ширше залучення громадян до економічної діяльності (саме такі інституції є однією з передумов сталого розвитку економіки та суспільства в цілому). Тоді як другі – сприяють посиленню центральної влади в економічному житті.

Початково може здатись, що інклюзивні інституції характерні для демократичних країн, а екстрактивні для авторитарних. Проте це не так, оскільки екстрактивні інституції можуть бути характерні й для демократичних країн та проявляться у формі олігархії. З огляду на це, важливим для формування інклюзивних інституцій є створення справжньої демократичної системи.

Щодо впливу демократизації на розвиток економіки, то важливо розглянути дослідження, представлене на Всесвітньому економічному форумі у 2014-му році, в якому викладено теорію, позитивного впливу демократизації на зростання ВВП на душу населення. Звісно, доречно розуміти - це відбувається не відразу, і в перші роки переходу до демократичної системи можна спостерігати занепад показника ВВП [7] (точно 6, оскільки цей файл було опубліковано цими ж авторами у 2021-му році, де вони посилаються на попередні свої результати) Виходячи з положень цієї теорії, проаналізуємо динаміку питомого ВВП України за період з 2011 по 2021 рр. (рис. 1).

Рис. 1. ВВП на душу населення до та після демократизації в Україні
Джерело: [8]

Спираючись на ці дані, можна стверджувати, що у 2013-2014-му роках спостерігається різкий спад рівня ВВП, з огляду на події Революції Гідності. Натомість, після 2015-го року відбувається поступове зростання даного показника. Отже під час розробки стратегічних програм розвитку України доречною видається необхідність врахування припущення [7] щодо позитивного впливу демократизації на процеси економічного розвитку.

Проте, необхідно пам'ятати, показник ВВП на душу населення залежить від багатьох інших факторів (включаючи такий мінливий фактор як «ціна», а також, власне, обсяги випуску товарів та послуг на певній території за певний період), у т.ч. й від кількості населення конкретного регіону/країни (і чим менший показник кількості населення, тим більшим буде значення питомого ВВП, і навпаки).

На думку авторів, про нагальну необхідність інституційних перетворень в Україні може свідчити і результат групування регіонів (адміністративних областей) за показниками абсолютного та питомого валового регіонального продукту (ВРП), а саме виявлення значних диспропорцій у розподілі цього показника за регіонами. Так, наприклад, регіональний аналіз розподілу ВРП виявив наступні патології регіонального розвитку (за 2020 р.): 9 областей (36% регіонів) мають обсяги ВРП на рівні 1-1,9% від загального по країні обсягу; 6 областей (24% регіонів) - ВРП на рівні 2-2,9%; 1 область - ВРП на рівні 3,2%, по 3 області мають ВРП на рівні 4-4,9% та 5-5,9% (відповідно) і лише по одному регіону (Дніпропетровська, Харківська області та м.Київ) мають ВРП на рівні - 6,1%, 9,4% та 24% (відповідно).

Середнє по країні значення ВРП становило 168,9 млн.грн. (2020 р.), проти 95 млн.грн. (у 2016р.) - в цілому за 4 роки цей показник зріс на 77,8% (це позитивна тенденція). Проте не може не турбувати дисбаланс у розвитку регіонів. Так, у 2020 році 40% регіонів формували 72,7% валового регіонального продукту країни, тоді як 60% регіонів забезпечували лише 27,3% ВРП.

Питання пріоритетів стратегічного розвитку України розглядалось М. Сокур [16], при цьому акцент робився на негативному впливові глобалізації, що обґрунтовувалось незавершеністю соціально-економічної та політичної трансформації в країні. Проте, на нашу думку, це не зовсім вірно, оскільки нашій державі, навпаки, слід пристосовуватись до сучасних умов, та розвиватись у контексті глобалізації. А це означає посилення всесвітньої співпраці в економічних, політичних та культурних аспектах. І оскільки

глобалізація є характерною рисою сьогодення, то важливо враховувати цей процес і його наслідки при створенні стратегічних напрямів розвитку країни.

Задля розуміння характеру майбутніх змін інституцій, розглянемо глобальні ризики найближчого десятиліття. За основу було взято дані Звіту про глобальні ризики, опублікованого перед зібранням до Всесвітнього економічного форуму в Давосі (Швейцарія), узагальнені результати представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Глобальні ризики найближчого десятиліття

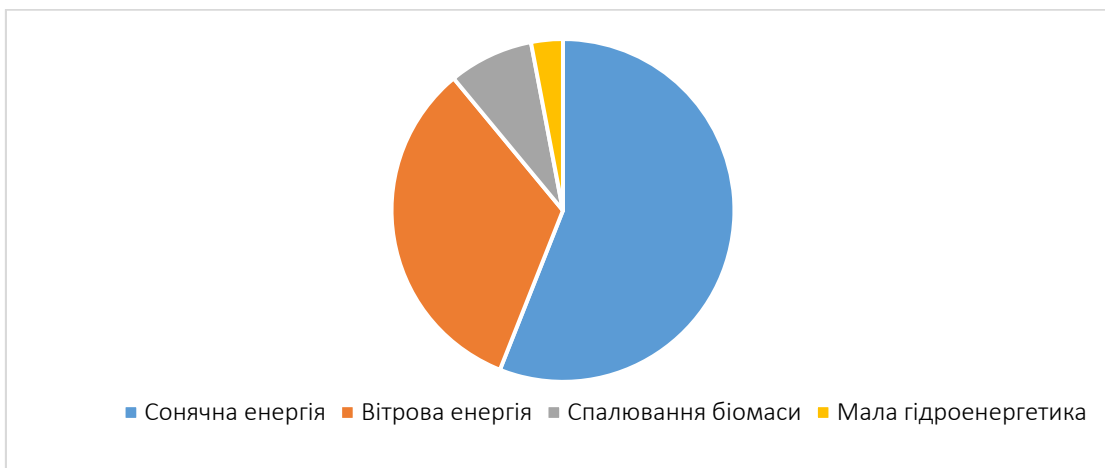
Напрямки глобальних ризиків майбутнього	Характеристика основних проблем, пов'язаних з глобальними ризиками
Екологічні зміни	Головна проблема: зміна клімату, внаслідок глобального потепління, яка у свою чергу може мати сильний негативний вплив на екологічну ситуацію у світі.
Соціальний розрив	Великі показники майнової диференціації між представниками різних країн. А також значний майновий розрив між громадянами деяких держав.
Проблеми з освітою та здоров'ям	Освіта у більшості країн світу знаходиться на доволі низькому рівні розвитку. Проблеми медичного аспекту: у нерозвинених країнах - більшість населення не є вакцинованим, а це може призвести до поширення хвороб у майбутньому; у розвинених країнах - поширення психологічних проблем, які призводять до депресивності та самогубств.
Технологічні ризики	Цифрові технології хоч і знаходяться на високому рівні розвитку, проте дані кожної людини все ще не є повністю захищеними, через що виникають проблеми у контексті запровадження нових економічних відносин.

Складено за джерелом: [2]

У контексті екологічних змін важливим є питання енергетики, оскільки традиційні методи видобування електроенергії (тобто, за рахунок спалення вуглецевих речовин) є доволі шкідливими для навколишнього середовища внаслідок великої кількості викидів вуглекислого газу в атмосферу. Таким чином, стратегія енергетичного розвитку країн Європейського союзу полягає у зменшенні викидів парникових газів в атмосферу на 40%, порівняно з 1990-м роком, а також збільшенні частки споживання електроенергії з відтворювальних джерел до 27%. З огляду на це, Україні необхідно брати такий же самий курс розвитку енергетичної сфери [9].

Відновлювальна енергетика в Україні розвивається стрімкими темпами, особливо, починаючи з 2014-го року. Зокрема, у 2014-му році електроенергія вироблялась на сонячних електростанціях потужністю 411 МВт, а у 2021-му цей показник вже дорівнював 6351 МВт. У відсотковому значенні, частка відновлювальної енергетики у загальному показнику виробництва електроенергії в Україні у 2014-му році складала 4%, тоді як у 2021-му - 8,1% (тобто, відбулось зростання майже вдвічі). Факт збільшення частки відновлювальних джерел в енергетиці України є позитивним явищем, проте, все ж варто розуміти, цей показник все ще доволі низький [3].

Разом з тим у структурі відтворювальної енергетики існує суттєвий дисбаланс за видами джерел альтернативної енергії, що можна побачити на рис. 2.

Рис. 2. Структура джерел відновлювальної енергетики в Україні, станом на 2022-й рік

Джерело: [10]

Беручи до уваги ці дані, можна зробити висновок, більша частина джерел відновлювальної енергетики припадає на сонячну енергію. Проте така ситуація не є правильною, оскільки необхідно підтримувати баланс між вітровою та сонячною енергетикою, адже ці джерела працюють за різних умов:

для роботи перших - необхідна сонячна погода (і це можливо, навіть за відсутності вітру);

для других - наявність вітру є головною передумовою (причому від сили вітру залежить кількість виробленої енергії), тоді як умова щодо «сонячної погоди» відсутня.

Таким чином, важливо більше уваги приділити розвитку вітрової енергетики [3].

3 жовтня 2022-го року російський терористичний режим здійснює регулярні ракетні атаки на об'єкти української критичної (в т.ч. енергетичної) інфраструктури, створюючи великі проблеми для господарського комплексу та населення. У своєму щорічному зверненні до Верховної Ради України президент В. Зеленський заявив, що пріоритетний напрям розвитку енергетики - створення децентралізованої системи з відтворювальних джерел [12]. Окрім того, він запевнив, що Україна стане лідером розвитку відтворювальної енергетики, такі заяви дають підстави вважати, що відтворювальна енергетика визначена одним зі стратегічних пріоритетів майбутнього.

У напрямку вирішення екологічних проблем необхідно також здійснювати дії щодо переробки сміття, адже завдяки цьому можна не тільки зберігати чистоту довкілля, а й заощаджувати ресурси, шляхом їх вторинної переробки. З огляду на це, державі слід проводити відповідні дії, зокрема, створювати переробні заводи із дотриманням екологічних європейських стандартів. Також необхідно впливати на посилення екологічної свідомості громадян з тим щоб вони були вмотивовані сортувати сміття, а паралельно з цим посилювати покарання за його викиди у не встановлених місцях.

Також у напрямку зменшення екологічних ризиків необхідно вдосконалити законодавчу базу України, зробити її більш дієвішою та ефективнішою, оскільки на сьогодні пільги, введені в Україні в екологічному оподаткуванні не спрацьовують внаслідок того, що нормативи плати за забруднення замалі. І тому в системі «будівництво очисних споруд з можливістю отримання пільги в оподаткуванні - плата за забруднення» підприємці вибирають останнє. Хоча країни Західної Європи мають величезний досвід щодо пільгового екологічного оподаткування, і Україна має його вивчати та імплементувати. Так, наприклад, у Німеччині застосовуються пільги для підприємств, які використовують установки спільного виробництва тепла та енергії.

Такі підприємства заохочують через понижені ставки податків, а в деяких випадках повністю звільняють від сплати енергетичного податку. Для цього необхідно, щоб установку визнали високоефективною відповідно до постанови Європейського парламенту. Окрім того діють понижені ставки на електроенергію, яка отримана з відновлювальних джерел та введена на гідроелектростанціях для генераторів з потужністю менше 10 МВт.

Важливим стратегічним курсом, який було прийнято в Україні у 2014-му році, а у 2019-му це було офіційно закріплено в Конституції, є напрям на інтеграцію з Європейським союзом.

Значним кроком на шляху цього стало звернення президента України В. Зеленського до Європейського союзу щодо невідкладного приєднання України за новою спеціальною процедурою, підписання та подача (28 лютого 2022-го року) заявки на вступ до ЄС. Прискорена процедура подачі заявки Україною була підтримана Єврокомісією на фоні віроломного (вже нічим не прихованого, на відміну від 2014 року) вторгнення російських військ на територію суверенної незалежної України.

Членство в цьому союзі гарантує тісну співпрацю з розвиненими країнами, що точно здійснить позитивний вплив на соціально-економічне та політичне життя в Україні. Так, в контексті викладених вище екологічних проблем, вже зараз Україна має опрацювати четвертий енергетичний пакет ЄС (який носить назву: «Чиста енергія для всіх європейців»), а це передбачає акцент на вуглецево-нейтральній енергосистемі, розбудову законодавчої бази щодо енергетичних спільнот домогосподарств та багато іншого, що буде сприяти децентралізації та більшій стабільності й автономності енергетичної системи. Окрім того Україна взяла на себе зобов'язання щодо реалізації Європейської зеленої угоди, яка спрямована на досягнення нульових викидів до 2050 року, що вимагає глибинної не лише технічної, а в першу чергу технологічної реструктуризації багатьох секторів економіки.

До того ж нашій державі необхідно розвивати громадянське суспільство та інклюзивні інституції, про які було згадано вище. Зокрема, незважаючи на прийнятий у вересні 2021 року Закон про деолігархізацію, (іноді замаскований) вплив олігархату на суспільно-політичне життя в Україні все ще залишається. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми може стати введення системи прогресивного оподаткування, яка характерна для всіх країн Європи, і є інструментом боротьби з надмірним впливом великого бізнесу. Введення такої системи сприятливо вплинуло б на розвиток малого та середнього бізнесу, й це б дозволило зменшити суспільну диференціацію та ефективніше розбудувати економічну систему країни, оскільки й до нині в Україні не сформовано належного кластеру середнього бізнесу, який є маркером демократизації суспільства.

У контексті європейської інтеграції важливо розвивати сучасну модель економіки, а саме, постіндустріальну. Для такого типу суспільно-економічних відносин характерним є переважання інноваційного сектору, а також сфери надання послуг. Тому для сталого економічного розвитку країни та її окремих регіонів, важливо акцентувати увагу на створенні так званої «смарт економіки», тобто виду економіки, який опирається на інноваційні технології, ефективність ресурсів, та соціальний добробут. О. Булкот виділяє основні елементи які необхідні для встановлення такого типу економічних відносин, зокрема: поширення та легкий доступ до інформації, інновації, інвестиції, соціальна відповідальність та інтелектуалізація суспільства [4]. На нашу думку, цей перелік необхідно доповнити такими категоріями як: створення сприятливого інноваційного клімату території, в т.ч. за рахунок вільних чи спеціальних економічних зон, зон пріоритетного розвитку, науково-промислових кластерів, активнішого розвитку підприємницької екосистеми, в т.ч. у закладах освіти, а також за дієвого

механізму захисту інвестицій (і в першу чергу, це стосується реальної реформи судової системи України. Як зазначала (2021 р.) президентка Естонії Керсті Кальюлайд, «кожен, хто працює, інвестує або платить у країні, у разі суперечки міг сподіватися, що судова система розгляне його справу неупереджено, і що юстиція буде справді сліпою щодо того, якою є суспільна позиція сторін». [5].

Україні необхідно залучати інвестиції з розвинених країн. І вивчення досвіду Ірландії може стати в нагоді. Адже ця країна змогла досягти стрімкого та сталого економічного зростання за рахунок іноземних інвестицій. Уряду цієї країни довелося здійснити багато важливих кроків, з метою покращення свого іміджу серед інших країн, з метою приваблення інвесторів (зокрема, ірландці забезпечили функціонування принципу верховенства права; створили сприятливі умови для розвитку підприємництва, за рахунок зниження податкових ставок та надання грантів; а уряд країни провів заходи щодо створення пільгових податкових зон, що дають можливість іноземним компаніям у певних територіальних межах розгорнути своє виробництво та сплачувати значно менші податки) [12].

Необхідним для подальшого економічного зростання України є розвиток інноваційних технологій. Українська держава вже має певні досягнення у цьому аспекті. Зокрема, з 2019-го року відбувається процес діджиталізації, який передбачає поширення цифрових технологій у різних сферах життєдіяльності. Зокрема, за рахунок цього вдалося створити систему онлайн-банкінгу, яка є доволі ефективною у контексті захисту персональних даних, та полегшення здійснення банківських послуг.

Також діджиталізація сприяє розвитку торгівлі в інтернеті, втім важливо наголосити, що слід запроваджувати певні принципи у цій діяльності. Зокрема, необхідно підбирати правильний підхід, адже клієнторієнтований підхід є доречним у багатьох випадках, проте якщо мова йде про торгівлю тими товарами, які потребують високих професійних навичок, то треба використовувати проблемно-орієнтований підхід. У сучасному світі важливою є професія посередників, які можуть аналізувати та розповсюджувати інформацію серед виробників, та у найближчому майбутньому їхня затребуваність зросте [6].

З огляду на зазначену інформацію, можна стверджувати, що цифровізація різних сфер суспільного життя є вкрай важливим процесом; саме вона визнана одним з дієвих інструментів подолання корупції (оскільки вже зараз видно, що скорочується кількість бюрократичних інституцій, які завжди «стояли» між населенням та соціальною сферою, виконавчою владою). А оскільки у цифровому суспільстві зростають інформаційні загрози та кіберзлочинність, то анонсоване президентом (2021 р.) створення університету майбутнього - навчального закладу з підготовки фахівців з інформаційної безпеки та кібербезпеки, що є вкрай актуальним навіть в умовах військової агресії російської федерації (оскільки цей віроломний напад лише посилив рівень ризиків цих видів небезпек) [18].

Щодо розвитку інновацій в українській економіці, то необхідно, щоб розвивався не лише сектор надання послуг, а й промисловість. Важливо, щоб в Україні було започатковано виробництво різного роду сучасної продукції, зокрема, комп'ютерних елементів, цифрової техніки, електрокарів тощо. За рахунок таких акцентів у пріоритетах можна забезпечити сталий економічний та соціальний розвиток країни. До того ж наріжним каменем розробки стратегії майбутнього має стати інтенсивний розвиток на засадах інноваційності оборонної сфери та дотримання безпекових вимог. Це обумовлено небезпекою, пов'язаною з геополітичним положенням України, а саме сусідством з країною-агресором – російською федерацією (яка нині охоплена хворобою нацизму) – загальна протяжність сухопутного кордону з якою становить 2295 км (або 41% від протяжності державного кордону) та країною-сателітом агресора – сухопутний

кордон з якою з півночі сягає 1084 км (або майже 20% загальної довжини державного кордону).

У соціальному аспекті також важливо здійснювати зміни. Зокрема, необхідно впроваджувати нові форми освітнього процесу. Варто наголосити, що ринок праці вже у найближчому майбутньому буде доволі сильно відрізнятися від нинішнього, так як процес роботизації поширюється стрімкими темпами в усьому світі (зокрема, штучний інтелект (ШІ) та роботи часто замінюють працівників заводів, які виконують механічну роботу, а також представників ряду інших професій). Найголовніша і доволі неприємна особливість цих змін полягає в тому, що неможливо точно спрогнозувати, які саме вакансії та в який період будуть замінені. З огляду на це, кожному реально та потенційно працездатному жителю планети варто очікувати, що у майбутньому він може втратити роботу. Все це спонукає до зміщення акцентів в освіті з формування компетентностей так званих *hard skills* («жорстких навичок» - навички, які є затребуваними для певних видів професій) на *soft skills* («м'яких навичок», які вирізняються своєю універсальністю та можуть бути застосовані у будь-якому роді діяльності) [13]. Також, в освітньому аспекті важливо звернути увагу на взаємодію з процесом діджиталізації, оскільки за часи пандемії коронавірусної інфекції провідним форматом здобуття знань стала дистанційна освіта; і цей формат поширився й на працівників офісів та взагалі став звичним для сучасного суспільства. Тому маємо враховувати, що він залишиться і в майбутньому, або ж буде використовуватися метод «*blended learning*» (т. зв. «змішаного навчання»).

Щодо вищої освіти, то важливо, щоб університети були не просто освітніми закладами, а стали центрами проведення досліджень, які б давали практичні результати. За рахунок цього можна не лише здійснювати підготовку висококваліфікованих працівників (так як вони зможуть реалізовувати отримані теоретичні знання на практиці), а й сприяти розвитку різних галузей (сфер) суспільства (зокрема, інновацій в промисловості, відтворювальної енергетики і т.п.). Також, розвиток наукових досліджень при університетах є доволі важливим у глобальному вимірі, оскільки об'єднання та доповнення науковцями один одного сприяє здобуттю нових знань та розширенню горизонтів викладача [14].

Приклади реалізації цього в Україні, вже є. Так, з вересня 2020 року окрім активної розбудови підприємницької екосистеми в Україні (акселератори, стартап-інкубатори, фонди стартапів, краудфандингові платформи) Міністерство цифрової трансформації України разом з ГО «Платформа інноваційного партнерства» YEP та іншими партнерами (Український фонд стартапів, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, національний проєкт Дія.Бізнес, Міністерство освіти і науки України, Ukrainian Startup Fund, Genesis) в партнерстві з мережею стартап-інкубаторів YEP при підтримці програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України», за участю вітчизняних і міжнародних експертів-стартаперів запустили проєкт "Підприємницький університет", спрямований на побудову потужної культури підприємництва і стартап-інфраструктури ще на стадії навчання у ЗВО (з 2018 року цей проєкт реалізовувався через студентські наукові клуби).

В основу створення проєкту було покладено ідею того, що розвинений малий та середній бізнес є запорукою стабільності економіки та розвитку країни, а підтримка університетського підприємництва – шанс для молоді спробувати себе у створенні власної справи та здобути досвід для запуску наймасштабніших проєктів у майбутньому. За два роки існування цього проєкту навчання пройшли 8000 здобувачів вищої освіти (і все це на парах у процесі занять у своїх ЗВО).

У рамках цього проєкту проходить навчання не лише здобувачів вищої освіти, а й щосеместрово здійснюється підвищення кваліфікації та менторська підтримка

викладачів, які у ЗВО України реалізують даний проєкт. Причому в контексті такої менторської програми з лютого 2022 року на базі університету Тарту (Естонія) було організовано міжнародний освітній проєкт «Teaching Entrepreneurship at University», в рамках якого викладачі з України мають змогу впродовж семестру самі відчувати себе у ролі студентів підприємницького курсу та попрацювати над створенням власних проєктів збірними командами (що дає величезний поштовх для розвитку креативного мислення викладачів та формує глибинний пласт неформальної всеукраїнської освітньої спільноти).

Паралельно з цим в Україні відбуваються процеси, що свідчать про системну зміну принципів організації освітньої діяльності. Так, з 2019 року спостерігається реальне об'єднання педагогічних працівників та представників великого і середнього бізнесу. І якщо початково це були конференції, круглі столи, вебінари, та тренінги від HR-бренд агенції UGEN (місія якої - допомога молоді України у працевлаштуванні) [18], то далі активно стали подібну роботу проводити і компанії SoftServe, Genesis, Deloitte, PwS та інші. Також активно почали створюватись ефективно діючі освітні спілки педагогічних працівників Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а завдяки хмарним технологіям до неї стали долучатися представники інших закладів освіти України.

До того ж останніми роками створюються й активно використовуються відкриті безкоштовні освітні платформи, такі як Освітній ХАБ (який нині діє і за межами України), ОСВІТОРІЯ, Coursera, Prometheus, EdEra, Lingva skills та багато інших. Окрім цього, Міністерство цифрової трансформації запровадило освітню платформу відкритого доступу («Дія. Бізнес», «Дія. Цифрова освіта»), на якій представлено багато освітніх серіалів (і матеріали регулярно доповнюються та оновлюються). Всі ці платформи реалізують принцип «lifelong learning» («освіта впродовж всього життя»), оскільки є відкритими для реєстрації, безкоштовними у користуванні (при високому рівні подачі матеріалів), спрямованими на підвищення кваліфікації (існує можливість отримання сертифікату, після складання тестів) та профорієнтацію (ряд курсів розроблені саме для знайомства з особливостями тієї ж іншої професії).

2022 рік став переломним і в запровадженні інноваційних методів та підходів до освітньої діяльності. Так, українська кофаундингова ІТ-компанія Genesis представила інтерактивний віртуальний курс-стажування «Створення та розвиток ІТ продукції» для нетехнічних спеціальностей (який вона розробила разом з ГО «Product IT Foundation for Education» та зі студією онлайн-освіти EdEra, за підтримки Міністерства освіти і науки України й Міністерства цифрової трансформації). Цей курс є унікальним не лише в Україні, а й у світі (подібного плану курси існують лише при Гарварді). У рамках курсу передбачено не лише віртуальне знайомство з роботою продуктової компанії ІТ сфери, командна робота здобувачів зі створення/генерування ідей власних продуктів, розвиток soft skills, визначених Давоським форумом, менторство від представників компанії Genesis та навіть отримання здобувачами освіти сертифікату, щодо проходження такого курсу (і все це у рамках освітньої діяльності у ЗВО) [17].

Прикладом реальної розбудови освітнього простору, переведення його з теоретичної площини на прикладну для ЗВО України може стати також досвід закладів вищої освіти США, Ізраїлю, Естонії. Так, наприклад, здобувачі вищої освіти Естонського університету підприємництва Майнор (Estonian Entrepreneurship University of Applied Sciences, відкритого 1992 року) навчаються на кейсових завданнях, які ставлять представники територіальної громади, в т.ч. бізнесу (м. Таллін). Університет позиціонує себе як: «ЗВО з підприємництва для (майбутніх) підприємців, у якому викладають підприємці». Даний заклад освіти функціонує у співпраці з найбільшим приватним технологічним хабом Північної Європи (Ülemiste City). Здобувачам вищої освіти

пропонується інтенсивний контакт зі світом бізнесу, оскільки серед викладачів - досвідчені спеціалісти-практики, консультанти підприємств, відомі естонські аналітики зі сфери економіки та підприємництва.

Доречно наголосити, що розвиток освіти є важливим у контексті вирішення проблем зі здоров'ям як одного з глобальних ризиків майбутнього. Це є передумовою поширення наукових досліджень в галузі медицини, що сприятиме формуванню політики охорони здоров'я.

Загалом, важливо наголосити на тому, що при розробці планів соціально-економічного розвитку України та її регіонів у майбутньому слід акцентувати увагу на довгострокову перспективу, оскільки в широкому сенсі короткострокові плани можуть бути руйнівними. Через це необхідним бачиться створення дорадчого органу при уряді та парламенті, який би розглядав вірність ведення політики у контексті майбутніх наслідків. Окрім цього, уряд має обґрунтовувати та виносити на розгляд плани на довгострокові перспективи [15].

Необхідно розуміти, що плани розвитку певних сфер не можуть бути сталими, отже з певною періодичністю має відбуватися їх аудит, та перегляд з позиції пріоритетності у конкретний часовий період, адже за рахунок цього можна точніше формулювати соціально-економічну стратегію.

Висновки

У результаті проведення дослідження з'ясовано, що Україна з 2014 року йшла шляхом демократизації суспільства, за рахунок чого її економічний стан поступово покращувався (особливо у 2020-2021 рр., до початку повномасштабного військового нападу російської федерації на територію України у лютому 2022 року). Окрім цього, було визначено ті глобальні ризики, які необхідно враховувати при створенні стратегії суспільно-економічного розвитку, зокрема, ними є екологічні загрози, соціальний розрив, проблеми з освітою та здоров'ям, технологічні ризики.

Також у дослідженні було розглянуто різні аспекти економіки та соціальної діяльності України, щодо яких були зроблені наступні висновки:

- Відтворювальна енергетика в Україні розвивається поступово, проте слід пришвидшити темпи розвитку цієї галузі, оскільки основний акцент у сучасному світі робиться саме на такий тип видобування електроенергії.
- Слід працювати над усуненням дисбалансу між сонячною та вітровою енергією.
- Україна має робити усі необхідні кроки задля членства в Європейському союзі, зокрема, розбудовувати законодавчу та інфраструктурну складові щодо сприяння розвитку малого підприємництва та продовження політики на не допущення панування олігархату.
- Необхідно посилювати економічну співпрацю з іншими країнами, шляхом залучення їх інвестицій (одним з прикладів цього є досвід Ірландії); це вкрай важливо для відбудови в Україні міст, громад та критичної інфраструктури, які постраждали від цілеспрямованої терористичної агресії російської федерації.
- Перехід до інноваційної моделі економіки є одним із найважливішим курсів розвитку для України. Важливо не лише розвивати ті здобутки, які нині формуються, але й започатковувати нові види діяльності, зокрема виробництво сучасної продукції.
- У галузі освіти необхідно спрямовувати зусилля на те, щоб розвивати в учнів загальні навички, які будуть корисними у будь-якій сфері діяльності. У контексті вищої освіти слід сприяти проведенню сучасних наукових досліджень, зокрема, в галузі медицини.

- Важливо здійснювати зміни орієнтуючись на довгострокову, а не короткострокову перспективу.

Подальших досліджень потребують усі згадані сфери життєдіяльності, оскільки кожна з них має детально вивчатися задля більш ефективного розвитку та розбудови громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Аджемоглу Д. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства і бідності. Київ: Наш формат, 2019. 440 с.
2. McLennan M. The Global Risks Report 2022. Cologny: World Economic Forum, 2022. 117р.
3. Кучерява І. Відновлювана енергетика в світі та Україні станом на 2019 р. – початок 2020 р. Гідроелектрика України. Київ. 2020. Вип. 1 (2). С. 38-44.
4. Bulkot O. Formation of Ukraine's Smart Economy in the Context of Global Challenges. *Futurity Economics&Law*. 2021. Vol. 1(1). P. 11-17. URL: <https://doi.org/10.57125/fel.2021.03.25.2>
5. Президент Естонії порадила не інвестувати в Україну. Уніан. 25.08.21. <https://www.unian.ua/economics/finance/prezident-estoniji-poradila-ne-investuvati-v-ukrajinu-novini-ukrajina-11523355.html>
6. Hrynchyshyn Y. The infrastructure of the Internet services market of the future: analysis of the problems of formation. *Futurity Economics&Law*. 2021. Vol. 1(2). P. 12-16. URL: <https://doi.org/10.57125/fel.2021.06.25.2>
7. Kanani A. Institutions matter for growth and prosperity, today more than ever. *Governance for Development*. 2021. URL: <https://blogs.worldbank.org/governance/institutions-matter-growth-and-prosperity-today-more-ever>
8. The World Bank. 2022. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=UA&most_recent_year_desc=true
9. Borovskiy P. Mitigating Climate Change and the Development of Green Energy versus a Return to Fossil Fuels Due to the Energy Crisis in 2022. *Energies*. 2022. Vol. 15 (24). P. 451-466.
10. Омельченко В. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. Центр Разумкова. 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny>
11. Бредіхіна Г. Україна створить нову енергосистему з акцентом на "зелену" енергетику – Зеленський. Уніан. 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/ukrajina-stvorit-novu-energosisitemu-z-akcentom-na-zelenu-energetiku-zelenskiy-12093291.html>
12. Стойко Т. Розвиток української економіки в умовах глобалізації: уроки ірландського досвіду. Економіка та управління національним господарством. 2018. Вип. 19 (1). С. 240-245.
13. Muller U. School Leadership, Education for Sustainable Development (ESD), and the Impact of the COVID-19 Pandemic: Perspectives of Principals in China, Germany, and the USA. *Education Sciences*. Berlin. 2022. Vol.12 (12). С. 142-154.
14. Kharlamova A. Aligning Higher Education in Ukraine with the Demands for Data Science Workforce. *Communications in Computer and Information Science*. 2022. Vol.1635 (1). P. 97-111.
15. Caney S. Political Institutions for the Future: A Fivefold Package. *Institutions For Future Generations*. London. 2018. Vol. 3 (1). P. 135-155.

16. Сокур М. Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку України в умовах глобальних виклик. Соціальна економіка. 2020. № 60. С. 38-46.
17. Створення та розвиток ІТ-продуктів. Дія. Цифрова освіта.
<https://osvita.diia.gov.ua/courses/stvorennia-ta-rozvitok-it-produktiv>
18. Сайт української HR-бренд агенції UGEN
https://www.ugen.agency/?fbclid=IwAR05KIlm1EsG_4_OzrzBoFLesQFJ5LMivNTTXUI6NnS9c08jMmmdeZXghjI
19. Глава держави ініціював створення Президентського університету, який готуватиме фахівців майбутнього. Сайт Президента України.
<https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-iniciyuvav-stvorenniya-prezidentskogo-universi-68741>